

A *Paulus-Gesellschaft*, amely kifejezetten tudományos társaság, az idén újabb megbeszélésre hívott össze keresztény és marxista gondolkodókat. A téma ezúttal: „Keresztény humanitás és marxista humanizmus.” A konferencia április hó 28-án kezdődik és május 1-én ér véget, előbb fejeződik be tehát, mint folyóiratunknak ez a száma az olvasó kezébe jut. Eltérően a tavaly Salzburgban rendezett összejöveteltől, a mostani teljesen zártkörű, mert csak meghívottak vehetnek részt rajta. Feltehetően ezért választották a konferencia színhelyéül is a dél-bajorországi Chiem-tó egyik szigetét.

A múlt évben kitűzött téma — „Kereszténység és marxizmus napjainkban” — igen általánosnak, tárgyala is elég szétfolyónak bizonyult, megítélésem szerint azonban mégis szükséges volt ahhoz, hogy előtérbe lépjenek azok a kérdések, amelyeket a párbeszédben leginkább vizsgálat alá kell venni. S nem kétséges, hogy sorrendben az első teendő itt annak a felfogásnak tisztázása és lehető egyeztetése, amelyet a kereszténység, illetve a marxizmus vall az ember mivolta és az emberi lét értelme felől.

*

Mint szocialista rendszerben élő katolikus különösképpen örülök annak, hogy most tudományos szinten és elméletileg is megvitatás elé kerül egy olyan probléma, amelyet mi a gyakorlatban igyekszünk megoldani. Anélkül, hogy vitatni akarnám a „humanitás” és a „humanizmus” megkülönböztetésének indokoltságát, minket, magyar katolikusokat, már a társadalmi valóság közvetlen érzékelése készítetett arra a felismerésre, hogy az emberiség ma legaktívabb két csoportjának, a keresztényeknek és a marxistáknak az ideológiai ellentétek dacára is lehet és kell találkoznia az egyetemes humánumban, egy mind boldogabb és megelégedettebb evilági rend kialakításában.

Mi, katolikusok, magától értetődően ellene vagyunk az ateizmusnak, és adott lehetőségeink minél kimerítőbb felhasználásával igyekszünk útját állni az ateizmus terjedésének a keresztény hívők körében. Ugyanakkor azonban

becsületes együttműködést tanúsítunk mindabban, amit népünk egésze számára jónak és hasznosnak ítélünk, együttműködést addig a határig, amíg az a legkisebb mértékben sem vonja magával a katolikus hit és erkölcs elveinek feladását. Világosan látjuk, hogy a humanizmusnak, mint olyan irányzatnak és eszménynek értékét, amely az ember méltóságának kíván az élet minden területén érvényt szerezni, korántsem devalválta a szocialista rend, sőt nem egy tekintetben fokozza jelentőségét. Meggyőződésünk tehát, hogy amikor hitünk is arra kötelez, hogy teljes erőből kivegyünk részünket a nemzetközi, a közösségi és az egyéni kapcsolatok humanizálásából, akkor abszolút szükségesség számunkra a pozitív viszonyulás a haldadást munkáló minden feladathoz, s ennek érdekében hithűségünk összhangba hozása — a világnézeti pluralitás jegyében — a szocialista állam iránti lojalitással.

Hogy ennek megvannak a nehézségei is, kötelességem megmondani. Hogy csökkenjenek, vagy egykoron — szeretném remélni: mihamarabb — elháruljanak ezek a nehézségek, ennek okából is nagy jelentőséget tulajdonítok annak a dialógusnak, amely marxisták és katolikusok között folyamatban van.

Őszintén elfogadom azt a tételt, hogy minden elmélet igazságát a gyakorlat méri le. Éppen ezért hiszem, hogy az a magatartás és a dolgoknak az a szemlélete, amelyet mi, a magyar szocialista rendszerben élő katolikusok tettünk magunkévá, egyben cáfolat is a kereszténységnek arra az alapvetően szociológiai forrású és természetű kritikájára, amelyet *Marx*, *Engels* és *Lenin* gyakorolt fölötté. S hiszem azt is, hogy minél kedvezőbb alakul számunkra a marxista gondolkodóknál e tekintetben mutatkozó újraértékelési folyamat, annál mentesebb lesz problémáktól a nemzetközi helyzet, annál eredményesebben teljesítheti küldetését az egyház, és annál könnyebb lesz keresztény hívőnek lenni a szocialista országokban, amelyek földünk területének immár egyharmadát teszik.

*

A realizmus érzeke, amelyről magunkkal kapcsolatban szoltam, egy-magában elégséges annak felismertetéséhez, hogy a kommunista mozgalmat immár úgy kell tekintenünk, mint a jelenkori történet maradó tényezőjét. Mint egyetlen társadalmi rendszer sem, az a szocialista rendszer sem kövesedhet meg, amely Közép- és Kelet-európa államaiban kialakult, fejlődése azonban bármilyen vonatkozásban nyilván ugyanazon szociális és politikai struktúrák keretén belül megy végbe. A katolikus-marxista dialógust tehát mi, szocialista országokban élő katolikusok, már azért is szükségesnek tartjuk, mert rajta keresztül szembesíthetjük egymás értékeit és kelthetjük fel kölcsönösen a felelősséget azoknak az értékeknek irányában, amelyeknek realizálására egyképpen törekszünk.

Hozy mindiárt az alighanem legnagyobb horderejű mozzanatra utaljak, az emberi elidegenedés különböző oldalainak felismerése nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megnyílék az út a humanizmus kiteljesedése felé. Ezért a megállapításért, mondhatnám: felfedezésért, csak hálásak lehetünk a marxizmusnak. Nem érthetünk azonban egyet Marxnak azzal a tételével, hogy a mindenféle elidegenedés összefoglalata a vallási elidegenedés. legalábbis nem érthetünk ezzel egyet a kereszténység vonatkozásában.

Marx vallás- és tökékritikája tudvalevően aköré a probléma köré tömörül, hogy az embert meg kell szabaddítani mindazoktól a kötöttségektől, amelyek gátolják egyfelől teremtő tevékenységének gyakorlásában, másfelől abban, hogy magára vegye a felelősséget és vállalja önkormányzatát. Ez a megszabadítás azonban nem csupán a gondolkodás aktusa, nem is csak az emberi jogok és filozófiai rendszerek deklarálása vagy a szabadság szóbeli kinyilvánítása, hanem az a cselekedet, amely az emberhez illő társadalmi rendet valósítja meg. Ez ökből pedig — jelenti ki Marx — mindenekelőtt a vallási elidegenedés ellen kell harcolni. A vallás ugyanis kábitószerszám, amelyet maga a nép szolgált ki magának, hogy ilyen módon elviselhesse nyomorúságát. Ezért van az — mondja Marx —, hogy a valóságba való menekülés a legnagyobb fékezője az emberi haladásnak.

Már most ami a kereszténységet illeti — fejtette ki nemrégiben igen helyesen *José Gonzales Ruiz* —, az elidegenedés szempontjából két egymás fölé helyezett síkon kell azt vizsgálni. Az alsó sík a kereszténység történeti megjelenése a konstantini fordulat óta. Az öntudatos és felelősségteljes katolikusnak itt meg kell engednie — szögezi le a jeles spanyol teológus —, hogy azok a konkrétumok, amelyek keresztül Krisztus üzenete az emberiség elé lépett, sokban igazolják a marxista kritikát. Nekünk azonban a felső síkon is fel kell vetnünk a problémát: vajon a kereszténység mint valóság valóban elidegenítő jelenség-e a marxi értelemben?

Mint hogy a kereszténység „könyv-vallás”, a Szentírás tanítását kell fontolóra venni. Ez pedig a meghatározottabban kimondja, hogy az ember azért Isten képére teremtett lény, mert az ő feladata, hogy a teremtés művét befejezéshez vegye. Míg tehát más valóságokban a „vallási” úgy jelenik meg előttünk, mint olyan természetű oda-kötődés Istenhez, aminek kedvéért le kell mondani a földi világ építésének feladatáról, avagy minimumra csökkenteni az ilyenirányú tevékenységet, addig a kereszténység szerint ez a tevékenység egyenesen „vallási” kötelesség. A kereszténységben magát Istent is mindig az embertáron keresztül kell keresnünk. Ha a hitet dialógusnak fogjuk fel ember és Isten között, akkor ebben a dialógusban a kezdet kezdetén az volt Isten első kérdése: „Hol van a testvéred? Jellemző, hogy a kereszténység előtt még az „igazak” sem fedték fel a kapcsolatot lényegi voltát embertársaik és az Isten között. Innen a különös kérdés: „Uram, mikor láttunk téged haldokolni az éhségtől, szomjazni, ruhátlanok?”

A valósága szerint értelmezett keresztény tanítás tehát nem csak nem engedi meg a vallási elidegenedés lehetőségét, hanem a legkifejezettebben visszautasítja azt. Ebből következik, hogy amikor a keresztény hit konkrét esetekben az emberi előbbrehaladás fékévé alakult, bizonyosak lehetünk arról, hogy ámulás történt, vagy legalább is megfélemezés az embernek küldött bibliai üzenetről.

A marxizmus valláskritikája ezek szerint egy olyan vallásosság ellen fordul, amely megakadályozza az embert abban, hogy meglássa a saját nyomorúságát, és azzal a túlvilággal vígasztalja, amely a földi lét minden hiányosságáért kárpótolni fogja. S nem vitás, hogy az ilyen vallásosság az ember minden cselekvésére az elidegenedés fátyolát borítja, mert hiszen Istenre bízva mindazt, amit tulajdonképpen az embernek kell végeznie.

Mint már nem egy dialógusban kifejezést nyert, a katolikus gondolkodók távolról sem vonják kétségbe, hogy vannak vallási formák, amelyek tétlenségre ösztönzik az embert és gátolják kibontakozásában. „Am mindenütt, ahol a túlvilági elképzeléseket az egymás fölé emelkedő társadalmi osztályok stílusával körvonalazzák, végeredményben szörnyű csalást kell sejtteni — állapította meg legutóbb a filozófus *Armin Wildermuth* is az *Orientierung* számára írt tanulmányában. — Az olyan vallások, amelyek szentesítik a fennálló társadalmi rendet, és a társadalmi élet múltó szerkezetébe az örökkévalóság lehetétét fűjják, maguk is olyan erők szolgálatába hajoltak, amelyek idegenek tőlünk.” Mi nem tagadjuk, hogy a vallás érvényesülhet a társadalom megmerevítésének irányában, de tagadjuk, hogy lényegét azonosíthatnók ezzel a mellékhatással. Mi, mai katolikusok, nagyon is azon a nézeten vagyunk, hogy osztoznunk kell a teljes emberi felelősségben az emberiség, és a társadalom valamennyi rétegének sorsáért. Másként kifejezve: immár a hívő embernek is magára kell vállalnia mindazokat a teendőket, amiket a saját felelősségétől való félelemből a múltban egyszerűen Istenre hagyott. Amire nem szünhetünk meg figyelmeztetni a saját táborunkat, az az, hogy egyének, csoportok és az egész emberiség mindennapos kínjai és szenvedései nem olyan megpróbáltatások, amelyeket Isten ró reájuk, hanem végső gyökerükben az ember saját tetteinek és tudatlanságának következményei. Így azonban nem is Isten ellen kell fellázadni, hanem saját embertelen embertársaink ellen. nekünk, keresztényeknek pedig különösképpen azok ellen, akik közben még hamis vallási érvekhez is folyamodnak.

Az az elutasítás és ellenségesség

tehát, amellyel a marxizmus tekint általában a vallásra, csak a legnagyobb ösztönzés nekünk, a XX. század második felének hívő keresztényei számára, hogy behatárolva megvizsgáljuk a kereszténység lényegét. Ebben az esetben pedig arra a megállapításra fogunk jutni, hogy amiért Marx és a marxizmus klasszikusai elítélték világnézetünket, azt ma már nem vonatkoztathatjuk magunkra, amiben pedig ők az emberi lét lényeges vonásait és a humánus követelményeit megjelölték, az közelebb áll a kereszténységhez, mint ahogy ők annak idején vélhették.

Mi sem természetesebb így, hogy mi csak őszinte örömmel mérlegelhetjük azokat az újabb megfontolásokat, amelyeket már az eddigi dialógusokban is a marxista elmélet egyre több jeles képviselője a vallásra vonatkozóan kifejezésre juttatott. Ma pedig már marxista kiadványokból is beszélhetünk.

A francia *Gilbert Mury* például *Kezdeti kereszténység és modern világ* című dolgozatában oda következtet, hogy a keresztény vallást, amely születése óta tagadhatatlan vitalitást mutat, nem lehet kizárólag az alá a fogalom alá vonni, amelyet a marxizmus az „ideológia” szóval jelöl meg. Számításba kell venni ugyanis azt a magatartást is, amelyet a kereszténység napjainkban tanúsít, számításba kell venni a megújulás útjára lépett kereszténység dinamizmusát is. A kereszténység története — mondja Mury — két pólus közt hullámozik. Az egyik pólus a konstantinizmus, a másik azonban a kizsákmányoltak tiltakozása, és pedig akként, hogy Isten nevében követelik mindenféle igazságtalanság megszüntetését. Megjegyezhetem itt, hogy Muryhez hasonlóan vélekedik az olasz *Lombardo-Radice* is.

Roger Garaudy abban a könyvében, amelyet a második vatikáni zsinattal kapcsolatban *Az anatómától a dialógushoz* címmel a múlt év végén adott ki, arra a következtetésre jut, hogy a kereszténység — lényegét tekintve — egyik történeti formája az emberiség folyamatosabb jövőre irányuló törekvésének. És ha a marxisták nem is fogadhatják el igaznak azokat a feleleteket, amelyeket a kereszténység az általa felvetett kérdésekre ad, maguk a kérdések igazak, s értéket jelentenek azok az impulzusok is, amelyek e

kérdésekben feszülnek. S Garaudy bízik is abban, hogy a marxista—katolikus dialógus egy olyan összefogásra vezethet, amely átalakítja a világot. Ez volt egyébként az a gondolat is, amellyel Garaudy a múlt évi salzburgi referátumát zárta: „Ha a katolikusok és a marxisták egymármán és egymás oldalán vállalják az ember teljes felelősségét önmaga sorsának és jövőjének alakításáért, akkor a keresztények és a kommunisták viszonyának problémája már nem csupán dialógusban lép elő, hanem a kölcsönös tanításban és abban a versengésben is, hogy a múlt erőivel és a halál erőivel szemben biztosítsák az ember városának felépülését.”

*

„Ma elmondhatjuk, hogy a kereszténység meztelenre vetkőzik — írja *Daniel Callanan* cikkében, amelyet 'Keresztény magatartás' címmel a *Pax Romana* tett közzé. — S nincs ebben semmi szűgyen. A földi hatalom, amelynek birtokában volt, eltűnően van. *XXIII. János* és a második vatikáni zsinat munkája nyomán kihullanak belőle az illúziók is. Maga az egyház is tudatára kezd ébredni annak, hogy a keresztényeknek együtt kell dolgozniuk a nem-keresztényekkel a földi világ építésében. A marxistáknak más a világszeméletük, mint a keresztényeknek. Mindannyian egyetérthetnek azonban abban, hogy az új ipari társadalom igényei és az elmaradt népek szükségletei az egész emberiség együttes erőfeszítéseit követelik meg. A keresztény hívők sokat tehetnek az emberiségért és a humanizmusért, de nem egyedül. A keresztényeknek és a marxistáknak kölcsönösen szükségük van egymásra, mert az emberiségnek szüksége van mindkettőjükre.”

S valóban, ha végigfutom gondolatban az eddigi közel két évtizedet, amelyet mi, magyar katolikusok, marxisták vezette államban töltöttünk, arra a következtetésre kell jutnom, hogy mind a szocialista rendszer felfejlődése, mind az állam tekintélye és a nép jóléte szempontjából az az út bizonyul előnyösnek, amely bent az országban is a békés koegzisztenciára tart. Meggyőződésem az is, hogy a közérdekű teendők és feladatok megítélésében, a végrehajtásért való fele-

lősség átérésében olyan mértékben válik egységessé magyar népünk, amilyen mértékben tapasztalja az a korántsem jelentéktelen hányvad, amely ragaszkodik keresztény hitéhez, hogy csupán vallásos meggyőződése miatt semmi téren sem szenved hátrányos megkülönböztetést.

Azaz természetesen nálunk is tisztában vannak mind a katolikusok, mind a marxisták, hogy a kifejezetten világnézeti kérdésekben egyikük sem tehet engedményt, mert hiszen azzal saját létét adhatná fel. Az eszmei, ha úgy tetszik: ideológiai harcot egyébként mi magunk is szükségesnek tartjuk, egyrészt egyházunk életképességének, másrészt a saját magunk és a mások hitének megőrzése okából. Amit ezzel kapcsolatban kívánunk, elsősorban az, hogy ez a mérkőzés valóban szellemi síkon maradjon és ehhez tartsák magukat a saját világnézetüknek, a dialektikus materializmusnak propagálásban a kommunisták is, akikkel mi az ideológiai ellentétek dacára egy népet alkotunk, akikkel közös a sorsunk, s akikkel éppen ezért minden jó ügyben őszintén együttműködünk. És magától értetődően kívánunk azt is, hogy erre a dialógusra a mainál több lehetőségünk is legyen, érteve ezen a tömegérintkezési eszközök kielégítőbb használhatóságát. Hozzá kell tennem mindenesetre, hogy a helyzet a mondottak tekintetében ma észrevehetően kedvezőbb, mint a távolabbi múltban volt. Ezzel viszont máris rámutattam, hogy a dialógusnak és az összefogás kérdésének más arca van a kapitalista, és más a szocialista országokban. Tavaly Salzburgban például a marxista *Lombardo-Radice* és a katolikus *Wetter* professzorok egyet tudtak érteni a világnézetileg semleges állam igénylésében is.

Őszintén meg kell mondanom azonban azt is, hogy gondot okoznak nekünk, akik már szocialista rendszerben élünk, azok az ideológikus elemek — s itt az ideológiát marxista értelemben veszem — amelyek, ámbár egy konkrét korszak vagy társadalmi csoport eszméi voltak, még mindig jelentkeznek, vagy legalábbis kísértének a sokféleképpen „egyháziasnak” minősített katolikus gondolkodásban. Szabadjon mindjárt jeleznem is néhány kérdést, amely nekünk eleve-nünkbe vág.

Itt van a természetjog problémája általában, különösen ami a termelési javak és eszközök tulajdonjogát illeti. Vajon egy modern ipari társadalomban, ha már teljesen kiépültek és kielégítően működnek benne a szociális biztosítások, az ilyen javak és eszközök egyéni birtoklása valóban kelléke-e az emberi személy szabad kibontakozásának? Nem szorul-e továbbá katolikus részről tisztázásra a társadalmi osztály fogalma? Az én nézetem szerint amikor a pápai körlevelek erről beszélnek, egészen mást értenek társadalmi osztályon, mint a marxizmus. Azt a mai marxizmus sem tagadja, hogy különböző rétegek vannak a társadalomnak és elengedhetetlen a munkakörök különbözősége is, ami ellen védekezik, csupán az, hogy egyik ember kizsákmányolhassa a másikat. Én mint katolikus dolgozó semmiképpen sem érzem személyiséggem gátoltságát amiatt, hogy olyan rendszerben élek, amely az osztályonküli társadalom felé halad. Fölöttébb kívánatos lenne továbbá, hogy a második vatikáni zsinat szellemét követve a katolikusok mindenütt, ahol részesei a hatalomnak, valóban példáját nyújtsák a világnézetű türelmességnek.

Bizonyára nem mondom újdonságot azzal, hogy *Teilhard de Chardin* az a katolikus gondolkodó, akinek művei-

ből — legalábbis mi, akik szocialista rendszerben élünk — a legtöbb eligazítást és bátorítást meríthetjük. Ő tárja elénk a keresztény hívőnek azt a kötelességét, hogy higgyen abban, hogy a történetnek célja van, hogy ez a történet folyamatos fejlődés, amelyben Isten szándéka valami módon mindig megvalósul. S ő figyelmeztet arra is, hogy a föld lakóinak mind egységesebbé válásával egy új, mélyebb és átfogóbb emberi közösség van keletkezésben. Nyitva hagyva azt a kérdést, hogy ez a folyamat az együttélés milyen formáit hozza majd magával, nem kétséges, hogy egyre nagyobb lesz az ember felelőssége az önmaga sorsának és jövőjének formálásáért.

A történelem ma már az ember szemében nem pusztán összegezése a többé vagy kevésbé összefüggő eseményeknek, háborúknak, katasztrófáknak, születő és elbukó birodalmaknak, hanem területe a tudatosodásnak és az alakításnak. Mostantól fogva az embernek csak akkor van jövője, ha valóban akarja ezt, mert meg van adva számára az lehetőség is, hogy nemet mondjon saját jövőjére. A nagykorúsnak olyan fokára hágott ezzel az ember, amelyet a történetben még soha nem ért el. S áll ez a keresztényekre éppúgy, mint a nem-keresztényekre.

A KIS ÚT

Családunk minden tagja hívő katolikus. Természete szerint is szelíd ember mindegyikük, mondhatni minden áldozatot hajlandók meghozni egymásért. Egy családtagunk — meghozta az egyik férfi — kivételével. Ez is jó katolikusnak hirdeti magát. Ugyanakkor szinte félelemben tartja a családot. Mindenért megsértődik. Sohase lehet tudni, mivel bántjuk meg őt. A legegyszerűbb megjegyzésre is fel tud fortynni, a legártatlanabb tréfa is felháborítja. Megdermeszti és megfagyasztja maga körül a légkört. Neheztelése napokon át lebeg otthonunk felett, hideg lesz tőle az egész lakás. Lehet-e az ilyen természetet és viselkedést összeegyeztetni a vallásossággal? Lehet-e segíteni az ilyen emberen? Mit tegyünk, hogyan viselkedjünk, hogy ne sértsük meg őt?

Mindenekelőtt állapítsuk meg, különbséget kell tenni a jogos sértődés és a sértődékenység között. Az előbbi lehet indokolt és komoly. Senki sem köteles eltérni a durva, alantas támadást becsülete, emberi méltósága ellen. Volt olyan sértés, amelyeket a szelíd Jézus is visszautasított.

A sértődékeny: komolytalan ember, aki minden szíre-szóra felszisszen, felháborodik, sértést lát ott is, ahol nincs. Keresi az alkalmat, hogy megsértődhessék. Az angol azt mondja róla: „take umbrage” — megjátszani a sértettet. A francia „susceptible”-nek és „pointilleux”-nek mondja a